

INTEGRÁCIÓ A POLARIZÁCIÓ ÁRNYÉKÁBAN

Oross Dániel

(TK Politikatudományi Intézet)

A recenzió beérkezett: 2021. február 25., véglegesítés: 2021. február 27.

(Kovách Imre [szerk.]: Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban. Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum Kiadó, Budapest, 2020, 444 oldal)

A tanulmánykötet révén az olvasó hazai empirikus elemzésekre alapozott, vonatkozó nemzetközi példákkal összevetett, átfogó képet kap arról, milyen társadalmi integrációs mechanizmusok zajlanak a magyar társadalomban. A kötet sorra veszi az együttműködés különböző rendszereit, azokat a normákat, értékeket és motivációkat, amelyek különböző társadalmi szereplőket együttműködésre készítenek. A társadalmi egyenlőtlenségek változásának hazai történetét, a kormányzás társadalmi integrációra gyakorolt hatásmechanizmusait, a különböző integrációs rendszerek hazai működését áttekintő elemzések különösen hasznosak ahhoz, hogy az olvasó összefüggéseiben láthassa a társadalmi integráció komplex folyamatait.

A tanulmánykötet felépítésében négyes tagolás érvényesül: a szerkesztői bevezetőt követő első rész a *Társadalmi egyenlőtlenségek és társadalmi integráció* címet viseli, és középpontjában a társadalmi és politikai integráció folyamatai, valamint a társadalmi redisztribúció és a jóléti transzferek egyenlőtlenségekre gyakorolt hatása áll.

A Kovách Imre, Szabó Andrea, Huszár Ákos és Kristóf Luca által írt első, *Társadalmi integráció és társadalmi rétegződés* című fejezet célja a hagyományos, foglalkozásalapú normatív-funkcionalista modell és az integrációs modell négy fontos dimenziójának együttes kezelésével a társadalmi egyenlőtlenségek megjelenési formáinak és a társadalmi integráció zavarainak jelzése. A szerzők megkülönböztetnek hat integrációs csoportot. E felosztásban a *kapcsolatgazdag politikailag aktívok* és a *lokálisan integráltak* csoportjába tartozók bizonyultak a legjobban integráltaknak, míg a *normakövető kapcsolatgazdagok* csoportjában a legalacsonyabb a szubjektív kirekesztettség érzése. A *normakövető, munkaerőpiacon integráltak* elutasítják a normaszegést, szubjektív kirekesztettség érzetük pedig alacsony, míg a *normaszegő, munkaerőpiacon integráltak* minden egyéb integrációs dimenzióban gyengén integráltak számítanak. A *normakövető dezintegráltak* csoportját főleg nyugdíjasok alkotják, a csoport integrációs mu-

tatói átlag alattiak. A *kirekesztett alulintegráltak* a társadalom leszakadó, nehéz helyzetben levő társadalmi csoportja. Azon túlmenően, hogy a fejezet e csoportok megnevezésével és bemutatásával fontos hivatkozási alapot ad a tanulmánykötet több más fejezete számára, több, a kötet további tanulmányaiban elemzett makrotársadalmi jelenségre is felhívja az olvasó figyelmét, így például arra, hogy a munkaerőpiacon foglalkoztatottak száma 2015 és 2018 között úgy bővült, hogy az aktív foglalkoztatottak között nem csökkentek, emiatt Magyarországon nőtt a szegénység és a depriváció aránya is.

Gerő Márton és Szabó Andrea *Struktúra és cselekvés: A politikai integráció mechanizmusai* című fejezete a politika és a társadalmi integráció közötti viszonyt vizsgálja, részletesen elemezve azokat a mechanizmusokat, amelyek révén a Nemzeti Együttműködés Rendszere igyekszik hosszú távon fenntartani a hatalmát. A Jürgen Habermas és Charles Tilly rendszerelméleti keretire alapozott tanulmány azt mutatja be, hogy a redisztribúciós politikák, a politikai kommunikáció és az úgynevezett bizalmi hálózatok szempontjából mi jellemzi a magyar társadalom politikai integrációs folyamatait.

Fontos megállapítása a tanulmánynak, hogy a Nemzeti Együttműködés Rendszere által működtetett integrációs mechanizmusok között kiemelkedő jelentőségű az egyes társadalmi csoportok közötti különbségek hangsúlyozása és megerősítése, s ennek az elemzés szerint jelentős hatása van a politikai kommunikáció és a politikai napirend uralásán keresztül az újraelosztási, illetve a redisztribúciós folyamatok irányítására. A szerzők meglátása szerint a rendszer koherens és szisztematikus törekvéseket mutat arra, hogy a társadalmi csoportok közötti határokat élesebbé tegye, a közöttük létrejövő kommunikációs folyamatokat akadályozza és a saját szempontjai szerint irányítsa. Az elemzés részletesen ismerteti a társadalmi kapcsolati hálózatok politikai alapon történő polarizálódását, amelyet következetesen kiegészít az értékstruktúra torzulása. Rávilágít arra, hogy a társadalom tömeges klienssé válása habermasi értelemben egyben a társadalom pacifikációját is maga után vonja. A politika, mint téma visszaszorul mind a civil szervezeti részvételt, mind az interperszonális kommunikációt illetően, s a tájékozódás alapját jelentő politikai érdeklődés szintje egyértelműen csökken. Az egyenlőtlenségek szerkezetének befagyasztása a társadalmi csoportok közötti kognitív határok megerősítésével is együtt jár, a politikáról folyó társadalmi kommunikáció zártabbá válik és az állampolgárok egyre szűkebb csoportokban beszélgetnek a politikáról, ami együtt járhat a beszélgetések homogenizációjával. Összességében tehát a rendszer olyan politikai integrációs és dezintegrációs mechanizmusokat működtet, amelyeknek eredménye a társadalom integrációs csoportjai közötti éles határok megvonása, amely folyamat a kommunikációs hálózatok bezáródásától a közösségi szintű politikai cselekvés beszűküléséig ér. A szerzők a Nemzeti Együttműködés Rendszerének stabilizálódása mögött

egy szisztematikus struktúra működtetését vélik felfedezni, amely a társadalmi és politikai stabilitás biztosítása érdekében azonos súllyal kezeli a rövid, a közép- és hosszú távú elemeket, biztosítva ezzel a fennmaradásához szükséges szavazatmaximalizálást, a jövedelemátcsoportosítást és az identitást nyújtó ideológiát.

Balogh Karolina, Czibere Ibolya, Kovách Imre és Nemes-Zámbó Gabriella *Redisztribúció és integráció* című írása elsőként makroadatok és egy 2018-as adatfelvétel adatain keresztül a társadalmi jövedelmek jellemzőit mutatja be, majd elemzi a jóléti transzferek között kulcsszerepet betöltő családtámogatások, nyugdíjak, munkanélküli ellátások és a szociális támogatások társadalmi integrációra gyakorolt hatását. A tanulmány világossá teszi, milyen mechanizmusok vezetnek ahhoz, hogy a családtámogatásokból éppen a deprivált csoportok maradnak ki, illetve részletesen kifejti azon tényezőket, amelyek következtében a jelenlegi pénzbeli transzferek az egyenlőtlenségek fenntartásához és növeléséhez vezetnek. A tanulmány második része interjúkra támaszkodva mutatja be a projektformában újraosztott (főként EU-s) fejlesztési források felhasználásának társadalmi következményeit, különös tekintettel arra, miként hatott a forrásfelosztás centralizálása a projektek hatékonyságára. A tanulmányból nem csupán a civilszektor forrásmegvonásából fakadó negatív következményekre derül fény, de az olvasó azt is megértheti, miként történhet meg, hogy egyes projektek esetében az eredeti célokra az elnyert támogatás alig 30 százaléka jut.

A tanulmánykötet második, *Kormányzás és integráció* címet viselő része azt vizsgálja, hogy a közigazgatás helyi és középszintje, valamint a társadalmi mozgalmak és a nonprofit szektor betöltenek-e integrációs, koordinációs szerepkört.

A középszintű önkormányzatok „lebegésének” vagyis periferikus pozícióba kerülésének okait vizsgálja Pálné Kovács Ilona *A kormányzás területi (közép) szintjének integrációs szerepe* című tanulmánya. A fejezet első része nemzetközi példákon keresztül mutatja be a középszintű kormányzatok (Magyarországon a megyék) társadalmi integrációban betöltött szerepét, majd reflektál a magyar középszintű kormányzás rendszerváltás utáni sajátosságaira. A szerző által a megyei önkormányzatok 2014–2019 közötti tevékenységét vizsgáló empirikus elemzés tanulsága alapján a fejlesztéspolitikai, valamint a közbiztonsághoz kapcsolódó jogositványok, energiaellátási, árvíz és belvíz védekezési tervezés, a környezet állapotának figyelemmel kísérése vagy a közútfenntartás nem eredményezett e középszintű önkormányzatok számára tényleges beágyazottságot: csak szűk spektrumon érintkeznek a települési önkormányzatokkal, különböző gazdasági és civil szervezetekkel, és még kisebb az a felület, ahol az emberekkel közvetlenül találkozhatnak. A szerző összegzése szerint a

megyei önkormányzatok koordinációs és inkább közvetett társadalomintegrációs szerepkörének kiesése jelentős hatékonysági, területi és társadalomintegrációs deficitet eredményez a kormányzás egészének.

Tamás Veronika *Az önkormányzatok és a helyi társadalom integrációja* című írása a helyi szintű integrációt, azon belül a *governance* magyarországi működését mutatja be három fő területen: egyfelől az állampolgárok helyi döntéshozatalba történő bevonására létrehozott intézményes lehetőségekre tekintettel, másfelől a *civil szervezetek* helyi döntéshozatalba bevonása felől, harmadrészt a helyi gazdaság képviselőivel, elsősorban a helyi vállalkozókkal kiéptett partnerségekre nézve. Áttekintve az állampolgári részvétel formáit, a civil szervezetekkel, valamint a vállalkozókkal történő együttműködések helyzetét a szerző arra a következtetésre jut, hogy léteznek ugyan kitaposott ösvények és adottak bizonyos lehetőségek, ám azok egyre kevésbé jellemzőek (például a helyi népszavazások megnehezítésére, a kiírások elszabotálására mutat rá) vagy jelentőségük csekély (például a közmeghallgatások kedvezőtlen helyszínre és időpontra történő kitűzésével csökken a civilek befolyása a helyi döntésekre). Összességében a helyi integrációra nézve hátrányos az önkormányzati szféra folyamatos gyengülése, a hatáskörök elvonása és a források csökkenése. A szerző konklúziója alapján a 2011-es új önkormányzati törvény erőteljes centralizációt valósított meg, noha az egyre jobb minőségű közszolgáltatások iránti növekvő igényeket, a globalizáció okozta kihívásokat nem lehet a szélesebb társadalmi csoportok bevonása nélkül megválaszolni.

Gerő Márton és Kerényi Szabina a civiltársadalom, a társadalmi mozgalmak és a nonprofit szektor integrációs szerepének változását vizsgálják *A társadalmi integráció kihívásai a változó civil társadalom tükrében* című tanulmányukban. A politikai keretfeltételek és a civil társadalom integrációs szerepei összefüggésének tisztázását követően a szerzők összefoglalják, hogy a civil társadalom, a nonprofit szektor, a társadalmi mozgalmak elmélete milyen módon hangsúlyozza a különböző szerepeket és azok hogyan egyeztethetők össze egymással, majd megvizsgálják a keretfeltételek változását Magyarországon az elmúlt 10 évben. A szerzők kifejtik, hogy a 2010 utáni helyzetben a záródó politikai lehetőségstruktúrák között egyes szervezetszervezetek jelentős állami dotálása, más csoportok elvágása az állami bevételektől a szervezetek és az állampolgárok közötti kapcsolatok meggyengüléséhez vezet, a civil társadalom értékek és világértelmezések szintjén betöltött integrációs szerepe pedig veszélybe kerül.

A harmadik, *Integrációs rendszerek* című fejezet két tanulmánya két kulcsfontosságú közpolitikai terület, a munkaerőpiac és az egészségügy társadalmi integrációs gyakorlatáról ad képet.

A fejezet első, Illéssy Miklós, Huszár Ákos és Csizmadia Péter által írt *Rugalmasság biztonság nélkül: munkaerőpiaci integrációs mechanizmusok Magyaror-*

szágon a 2010-es években című tanulmánya a munkaerőpiaci folyamatok társadalomintegrációs szerepét vizsgálja. A szerzők kifejtik, hogy az alacsony munkaerőpiaci aktivitás, amely a rendszerváltást követően a magyar társadalom egyik fő sajátossága volt, 2010-et követően megváltozott, ám ezzel együtt a foglalkoztatás bővülése komoly társadalmi költséggel járt. A jóléti állam lebontása közben a munkaerőpiacról kiszorultak társadalmi védetség nélkül maradtak, emellett növekedett azok aránya is, akik ugyan dolgoznak, keresetük mégsem elegendő ahhoz, hogy elérjék a szegénységi küszöböt. Arra, hogy a folyamatból adódó feszültség miért nem vezetett társadalmi konfliktushoz, a szerzők két okot neveznek meg: egyfelől a külföldön munkát vállaló magyarok száma megközelítőleg 350 000 fő, s az általuk hazautalt pénzek fontos kiegészítő forrásai a háztartások jövedelmének, másfelől a 2013 óta tartó gazdasági növekedés lehetővé tette nagyszámú munkaerő felvételét. A szerzők prognózisa szerint a munkavállalók számára hátrányos rugalmasságon alapuló extenzív munkaerőpiaci folyamatok nehezen lesznek fenntarthatók, ha a gazdasági növekedés megáll vagy a külföldi munkavállalás visszaesik.

Társadalmi integráció, egészség, egészségügy című tanulmányában Kollányi Zsófia egyfelől bemutatja az egészségi állapot alakulásának szociológiai modelljét, ismertetve olyan alapvető jelentőségű adatokat, minthogy Magyarországon a nők 2, a férfiak 3 évvel élnek rövidebb ideig, mint amit az ország GDP-ben mért gazdasági fejlettsége megengedne, majd a kötet első fejezetében bemutatott integrációs csoportok egészségi állapotát mutatja be. Egyike ez a fejezet azoknak az írásoknak, amelyek kereszthivatkozások és jól beágyazott utalások révén képesek átfogóan, valamint a fejezet által vizsgált témán túlmutató, egyéb integrációs mechanizmusokra is tekintettel következtetéseket levonni a magyar társadalom integrációs mechanizmusairól. Az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés kapcsán a szerző kifejti, hogy Magyarországon egyenlőtlenül veszik igénybe az emberek az ellátásokat: a gyógyszervásárlással összefüggésben az alacsonyabb státuszúak körében magas a ki nem elégített szükségletekkel rendelkezők aránya, míg az orvosi ellátásokhoz való hozzáférésben mennyiségi elmaradás nem, de az egyenlőtlenségek karakteresebb mintázata látszik. A szerző összegzése alapján az egészségi állapot szempontjából a magyar társadalom mélyen megosztott, s a különbségek okai jobbára egybeesnek a jellemzően strukturális egyenlőtlenségek törésvonalalaival.

A kötet záró része, a külhoni magyarok és a magyar társadalom viszonyára utalva *A részek és az egész* címet viseli. Ebben a fejezetben a leginkább szembeötlő a kötet azon hiányossága, hogy a szerzők nem élnek kereszthivatkozásokkal, ezáltal az adott fejezet különállása csökkenti a kötet kohézióját.

Bárdi Nándor *Közeli távolság* című írása elsőként száz év kormányzati vízióit tekinti át tömören, amivel meglehetősen kilóg a tanulmánykötet legfeljebb

három évtized trendjeit elemző többi fejezete közül. Miközben a szerző rendkívüli alaposággal mutatja be az 1989 utáni kormányzatok magyarságpolitikáját és a határon túli magyarok anyaországi jogi helyzetének változását, majd az annak szerves részét képező támogatáspolitikát és az azt jellemző elosztási mechanizmusokat, a téma bemutatásából fontos utalások, keresztthivatkozások hiányoznak a társadalmi és politikai integráció kötetben részletesen kifejtett témaköreire. Bár a magyar–magyar viszony alakulását részletesen ismerteti a szerző, a Magyarországra történő, különböző célú szomszédországi bevándorlást és az áttelepülők integrálódását nyomon követő utolsó részben érdekes lett volna az egészre utaló összehasonlítást is olvasni. Miközben tehát a szerző kétségkívül alapos és átfogó bemutatását adja a részeknek, vagyis a külhoni magyarok helyzetének, a részek egészéhez kapcsolódására vonatkozó reflexiókkal adós marad.

Papp Z. Attila és Zsigmond Csilla *Kontextus vagy kontaktus? Előítélet-rendszerek és migrációs tapasztalatok* című fejezete a szociodemográfiai jellemzőknek, illetve a társadalmi integrációnak a különböző társadalmi csoportokkal szembeni elfogadásra vagy elutasításra gyakorolt hatását vizsgálja a kontextus és kontaktus elméleti megközelítésébe ágyazva. Részben igazolódott a kutatók azon feltevése, miszerint a 2015 utáni úgynevezett migránsválság, a hazai migránsdiskurzus, mint egy tágabb társadalmi kontextus érezteti hatását az előítéletek rendszerére. A tanulmány eredményei alapján az idegenellenesség inkább a kisvárosokban, illetve Budapesten markáns, és egyfajta jóléti sovénizmus is áthatja. Budapesti, főként fiatalokra jellemző sajátosság a kelet-közép-európaiság, míg az etnocentrizmust inkább a falun élés erősíti. A vizsgálat azt találta, hogy az elmúlt évtizedben egyre markánsabban kibontakozó külföldi munkavállalási tapasztalat – mint kontaktushatás –, valamint a társadalmi integráció hatása tetten érhető az előítéletek mintázataiban, a társadalmi kontextus és értékvilág valójában felülírja a strukturális és kontaktushatásokat is. A markáns előítéletek társadalmilag is beágyazottak, ám természetüket sokkal nagyobb mértékben a társadalmi kontextus és értékvilág határozza meg, mint a kontaktus.

Összességében a nemzetközi kutatási eredmények tükrében, hazai kutatási eredményekre alapozott elemzéseket felvonultató tanulmánykötet kétségkívül érdemes arra, hogy megállapításai a tudományterületek közötti párbeszéd keretében a hazai társadalomtudományi diskurzusba beépüljenek. A kötet feltétlenül ajánlott a hazai szociológia oktatói és hallgatói számára, valamint politikai tanácsadók, politikusok számára ahhoz, hogy jobban átláthassák a magyar társadalom integráltságának, illetve integrálatlanságának okait és következményeit.